

## ЗМІСТ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'І ТА МІСЦЕ У НЬОМУ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ

**Висновки.** Підсумовуючи вищесказане про аксіологічну складову національної свідомості як своєрідної системи базових цінностей, яку свідомо чи підсвідомо сповідують члени етнічної або національної спільноти, бачимо, що ці цінності, норми та ідеали є підґрунтям мотивації їхньої діяльності. Нормативно-ціннісна система культури є підґрунтям формування культурних традицій певної спільноти, цілісність і гармонійність її зумовлює і єдність історичної традиції, в межах якої існує і розвивається народ. Самі аксіологічні системи, своєю чергою, формуються на основі історичної традиції конкретної спільноти. Тому можна говорити про аксіологічні системи різних історичних епох і культур. Отже, аксіологічний рівень національної самосвідомості є однією з головних передумов єдності національних спільнот.

1. *Етнонаціональні аспекти державотворення в Україні // Феномен нації. Основи життєдіяльності.* – К.: Б.в., 1998. – 428 с.

2. *Табачковський В.Г. Філософський “образ світу” та національна самосвідомість // Феномен української культури: методологічні засади осмислення.* – К.: Б.в., 1996. – 350 с.

3. *Каган М.С. Философская теория ценности.* – Б.м.: Б.в., 1997. – 120 с.

4. *Лиферов А.П. Интеграционные процессы в мировом образовании: основные тенденции // Международный журнал по проблемам образования.* – Б.м.: Б.в., 1990. – №3. – С. 15 – 65.

5. *Пролев С.В., Малахов В.А., Козловский В.П. Культура и развитие человека.* – К.: Б.в., 1989. – С. 15 – 88.

6. *Разбегаева Л.П. Концепция ценностно-ориентированного гуманитарного образования: целевой и содержательный аспект: Теоретические исследования.* – Волгоград: Б.в., 2000. – 120 с.

7. *Семчишин М. Тисяча років української культури.* – К.: Б.в., 1998. – 420 с.

**Наталія Муляр, старший лаборант кафедри культурології та українознавства,  
здобувач кафедри педагогіки  
Дрогобицького державного педагогічного університету  
імені Івана Франка**

## ЗМІСТ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'І ТА МІСЦЕ У НЬОМУ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ

*У статті аналізується досвід народного виховання в українській сім'ї другої половини XIX – початку XX століття. Обґрунтовано особливості раннього залучення дітей до трудової діяльності, що сприяло формуванню, окрім трудових, морально-етичних якостей особистості.*

**Постановка проблеми.** Одним із основних осередків виховання дітей у другій половині XIX – на початку XX століття залишалася сім'я, у центрі якої була підготовка дітей до трудової діяльності, виховання чесного та працелюбного господаря і берегині домашнього вогнища.

Дієвим чинником сімейного виховання є спільна трудова діяльність батьків і дітей. Саме тому дітей слід залучати до сімейної праці, вони повинні мати конкретні трудові обов'язки, адекватні їх віковим можливостям. Така співпраця дітей з батьками має великий вплив на формування цілеспрямованої особистості.

Історія родинного виховання свідчить, що молоді люди, які хотіли одружитися і створити справжню, за народними уявленнями сім'ю, уміли робити все, що потрібно для утримання та розвит-

ку сім'ї, неабияку роль у цьому відіграло раннє та постійне залучення їх до праці.

На жаль, наше сьогодення є доказом того, що молоде покоління часто, створюючи ранні шлюби, не готове фізично і морально до формування сім'ї та виховання дітей, перекладаючи тягар життєвих буднів на плечі своїх батьків. Народнопедagogічний досвід вказує на те, що дитина тільки тоді шануватиме працю інших людей, коли працюватиме самостійно, оцінюючи при цьому затрати своїх сил та часу. Саме такі обставини дають змогу формуватися морально-етичним рисам особистості.

**Аналіз останніх досліджень.** Усвідомлення цінностей історичного досвіду сімейного виховання значно активізувало наукові пошуки дослідників в останні роки. Про це свідчить велика

## ЗМІСТ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'І ТА МІСЦЕ У НЬОМУ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ

кількість історико-педагогічних досліджень об'єктом яких виступає сім'я та особливості виховання дітей у ній. Серед них варто назвати: О. Вишневського, Т. Пантюк, О. Сухомлинську, О. Аніщенко, Л. Стахів, В. Федяєву, О. Ярошинську та ін. Висвітлена науковцями проблематика не вичерпується наявними дослідженнями.

**Мета статті** вивчити, проаналізувати та обґрунтувати особливості морально-етичного виховання дитини у сім'ї досліджуваного періоду.

**Виклад основного матеріалу.** Раннє прилучення дітей до спільної з дорослими, проте посиленої, праці сприяло формуванню, окрім трудових, морально-етичних якостей особистості. Діти вчилися цінувати власну і чужу працю, поважали людину трудівника, формували вміння ставити мету у житті і досягати її засобом праці.

Пастушеня – одне з найперших і найосновніших занять п'яти-семирічних хлопчиків та дівчаток. Наймолодші діти пасли гусей, телят, свиней, старші – корів, а хлопці в підлітковому віці – коней та волів [1, 56]. Діти в Карпатах мали такий же рід занять як і діти Волині і Полісся, свідченням цього є польові матеріали. Описуючи працю селянських дітей села Старосілля на Чернігівщині, Ніна Заглада зазначала цікавий звичай першого пастушеня п'ятирічних дітей. Коли діти вперше навесні виганяли худобу на пасовисько, то брали червоний пояс і розстеляли його на порозі хвіртки, а на нього клали сокиру й ключ. Потім мати, або батько, свяченою вербою виганяли худобу аж за ворота на вулицю, а там віддавали вербу пастухові, примовляючи: "Щоб ти її приніс додому!" Свячену вербу пастух носив перший день у руках. Якщо поламалася верба, то пастух клав її в торбу, але не покидав, бо існувало повір'я, що хто загубить свячену вербу, то все літо буде губити свою худобу. Ввечері, якщо верба була ціла, то ставили її на покуття, там вона стояла ще три дні, а потім її виносили в комору або застромляли у стріху хати [2, 358]. На Бойківщині дітей залучали до різної домашньої роботи з п'яти років, а з шести вони розпочинали скотарити. Сільський хлопець від 8-ми до 14-ти років уранці годував, поїв овець, коней, корів, чистив їх. Навесні допомагав орати, волочити, вибирати каміння з ріллі, підчищати траву, восени копати картоплю. З 12-ти років діти вчилися косити. Дівчата вставляли удосвіта прясти, ввечері шили (за материним кроєм), вишивали сорочки. Навіть пасучи корову, дівчата в'язали шкарпетки, вишивали [3, 229]. У 15–16 років діти вже працювали на рівні з дорослими.

Види трудової діяльності поступово ставали ширшими та складнішими відповідно до віку дитини.

Допомагаючи батькам, вона усвідомлювала свою роль у сім'ї, розвивала у собі найкращі моральні якості: правдивість, доброзичливість, чуйність, обов'язок, пошану до старших.

Дослідник О. Афанасьєв-Чужбинський зазначав, що на Полтавщині семирічний хлопчик уже поганяє волів під час оранки, а дівчинку з цього віку вчать прясти, вона доглядає менших братів і сестер, допомагає матері по господарству. Хоча в цей час і хлопці, і дівчата могли ще пасти овець, телят [1, 130].

Дитяча праця широко використовувалась у збиральництві, що особливо було характерним для Полісся і Карпат. Діти збирали ягоди і гриби, яких вистачало для сімейних потреб та на продаж. Щоденне виконання певних обов'язків розвивало у дітях працелюбність, відповідальність, витривалість та наполегливість.

Як бачимо, лише до семи років хлопчики та дівчатка виконували однакову роботу, коли пасли свиней, гусей, овець, але вдома, вони вже залучалися до різних занять, наприклад: хлопці допомагали батькові доглядати худобу, а дівчатка – мамі коло печі, мити посуд, замітати хату. Будучи старшими, діти уже мали чітко розмежовані функції в системі домашнього господарства. З цього періоду вихованням сина займався батько, а донькою – мати. Вихованням займалися спільно, якщо в сім'ї були сини, а не було дочок, чи навпаки. Хлопці-підлітки здебільшого не хотіли виконувати жіночої роботи, але, якщо в сім'ї не було дівчат, то вони повинні були допомагати мамі, яка їх змалку привчала до деякої жіночої роботи: полоти, хату замітати, мити посуд [4, 104].

Наше дослідження дозволяє стверджувати, що диференціація дитячої праці, яка відбувалася в українських сім'ях другої половини XIX – початку XX століття, закладала у дитячу свідомість основи материнських та батьківських обов'язків, які згодом вони мали змогу реалізовувати, ставши батьком та матір'ю. Такий підхід до ведення домашнього господарства сприяв моральній атмосфері в сім'ї, її духовному розвитку.

Цікавою, на наш погляд, подає періодизацію у назвах В. Шухевич, яка була створена на Гуцульщині. Хлопець до 10 років – це "хлопець", старший 10 років – "хлопчіще", великий – "парубок", той, хто вже може працювати на будові – "легінь". Діти, що ходили до школи, називались "шкільними", отже, відповідно до даної вікової періодизації, називались – "дівче", "дівчина", "дівчище", "дівка", а та, що була на виданні – "дівка в заплітках", або ж "дівка в бовтицях" [12, 32].

Дана періодизація відображала статус дитини у сім'ї у різному віковому періоді і покладання на

## ЗМІСТ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'І ТА МІСЦЕ У НЬОМУ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ

неї обов'язків щодо ведення домашнього господарства.

У кінці XIX – на початку XX століття в Україні існувало таке явище, як наймитування та заробітчанство дітей. Синів та дочок з 11 – 12-ти років батьки могли віддавати у найми, якщо сім'я через брак засобів виробництва не могла повністю і належним чином забезпечити дітей потрібним обсягом роботи. Таким чином, процесом трудового виховання займався господар, який одночасно вчив наймитів та утримував їх.

Наймитування та заробітчанство мало, як правило, негативний вплив на виховання дітей та підлітків, оскільки формувало почуття меншовартості, покори, не давало підстав для гармонійного розвитку дитини. Підтвердженням є твори вітчизняних письменників, у яких змалювалося нестерпне поневір'я дітей по наймах. Проте суспільний устрій, низький матеріальний статус української сім'ї у досліджуваній період не давали підстав для повноцінної організації процесу виховання, зокрема морально-етичного.

Коротке ознайомлення та аналіз трудового виховання в українській сім'ї у досліджуваній період показало, що воно проходило певними періодами. Перший тривав до 5-ти років, коли дитина була під материнською опікою. Посильною працею для неї було засвоєння правил користування предметами сімейного вжитку та норм поведінки, самостійно одягатися та їсти. У такому віці найефективнішими засобами виховання були колискові пісні, казки, утішки, пестушки, основний мотив яких – заохочення до праці. Також через ігри дітям прищеплювалася любов до праці, і саме в них діти мали змогу наслідувати повсякденне життя дорослих. Свідченням цього є детальний опис ігор Н. Заглодою, в яких діти залюбки працюють: орють, сіють, жнуть та косять, в'яжуть снопи і складають їх у копи, молотять [12, 115]. Другий період тривав з 5-ти до 8-ми років. Під час цього періоду діти були пастухами в сім'ї. Третім можна назвати період з 8-ми до 14-ти років. У цьому періоді відбувається статевий розподіл праці між хлопчиками та дівчатами. Діти стають більш активними помічниками для батьків: дівчатка допомагають матері, а хлопці – батькові. Основними методами трудового виховання були: особистий приклад батьків, участь дітей у трудових процесах та спільна праця. Із 14 – 16-ти років розпочинається четвертий період у трудовому вихованні дітей, який характерний для становлення робітника. Юнаки та дівчата беруть участь у всіх виробничих діях на рівних умовах з дорослими. Тепер вони самостійно виконують чи організовують певні процеси. Тобто хлопці та

дівчата майже готові до власного сімейного життя та ведення господарства.

Надзвичайно великого значення для виховання повноцінної людини в сім'ї приділялося здоров'ю та фізичному розвитку дітей. Доглядаючи дітей, українська жінка користувалася переважно засобами народної медицини.

Остання ґрунтувалася, як відомо, на емпіричному досвіді людей, зокрема на спостереженні за життям рослин, що давало можливість визначити час їх збирання. Але оскільки емпірична практика все ж недосконала, вона доповнювалася повір'ями та легендами, набуваючи вигляду ритуального елементу в раціональних діях. Рослини для простого селянина становили значну сферу духовного життя, бо з ними були пов'язані світоглядні уявлення, повір'я та вірування, вони також були невід'ємною складовою будь-якого обряду. Цікаво відзначити, що збирачі лікувальних трав не приступали до діла, не виконавши так званого “зілляницького обряду”. Він відбувався напередодні “Зілляника” – дня Сімона Зілото (10 травня) у середовищі лише жінок. Перед тим, як йти по траву, жінки колективно готували сніданок, який забирали з собою. Виходили до схід сонця, коли роса ще не впала, і обов'язково потай від чужого ока. Вірили, що лише за таких умов зібрані трави набудуть чарівної сили. Збираючи, промовляли магичні заклинання: “Зілот Симон оре, а Спаситель сіє, нехай приймається, а я зілля нарву, хай помагається”. По закінченні збирання обирали поміж себе удову, яку називали Симоном. Удома їй влаштовували купелю із зібраних трав, повторюючи цю процедуру для кожної з учасниць. Ця процедура супроводжувалася виконанням “зілляницьких” пісень. Обряд завершувала колективна трапеза [10, 583].

Морально-етичне виховання тісно пов'язувалося із фізичним і психічним здоров'ям людини. Здорові діти активно спілкувалися з ровесниками, брали участь в іграх та розвагах, працювали, подорожували тощо. Хвороба і каліцтво обмежували цікаві можливості дитини і пригнічували її. Показником морального здоров'я нашого народу є його ставлення до хворих та калік – українці завжди надавали їм допомогу, співчували, виконували певні види робіт, опікувалися такими людьми. Так дорослі показували приклад гідної, шляхетської поведінки, яку мали наслідувати діти.

У народі говорили: “Спочатку – коби здорове, потім – зроби те і те, потім – треба так” [4, 115]. Здорове тіло забезпечувало людині високу працездатність, сприяло розвитку її мислення та інтересів. Як бачимо, у сім'ях досліджуваного періоду батьки піклувалися про тілесне здоров'я ди-

## ЗМІСТ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'Ї ТА МІСЦЕ У НЬОМУ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ

тини та “здоров’я духу”. Таким чином, усім відомий вислів “У здоровому тілі – здоровий дух” варто розглядати як неможливість досягнення морального вдосконалення людини без догляду за своїм тілесним здоров’ям.

Система народного лікування у середині XIX століття була досить розвинутою і об’єднувала кілька структур. Однією з них були масові народні знання. Більшість людей були добре обізнані з основними лікарськими рослинами, майже кожна господиня дбала про те, щоб на її подвір’ї росли: нагідки, рута, любисток, конвалії, лілеї, з яких робили відвари, мазі, настойки. У кожному селі проживали люди, які займалися лікуванням. Їх називали по-різному: баба-повитуха, костоправ, знахар, примівник, баїльник. Вони, як правило, спеціалізувалися на певній галузі лікування; хоча, скажімо, примівник та баїльник, могли лікувати чимало хвороб (переважно силою слова), а знахар узагалі мав “найуніверсальніші” знання. Найкращі знахарі тримали у своїй “аптеці” понад 250 лікарських рослин: при захворюванні шлунково-кишкового тракту вживали полин, м’яту, лопух, золототисячник; нирок та сечового міхура – польовий хвощ, подорожник; при легеневих недугах – алтей, чебрець, дивину; як ранозагоюючі засоби вживали свіже листя деревію, спори плауна, спиртовий настій березових бруньок, при серцево-судинних захворюваннях – валеріану, конвалію, пустинник [10, 584].

Отже, бачимо, що у людей були глибокі знання щодо збирання, засушення різноманітних лікувальних рослин. Відповідно ці знання передавалися з покоління в покоління, дітям змалку прищеплювалося бережливе ставлення до природи до її цілющої сутності. У народі практикувалося загартування дітей з раннього віку. Цікавий звичай зафіксував О. Кістяковський, за яким загартування починали від моменту народження: новонародженого клали на порозі вхідних дверей, щоб “привчити його до простуди” [8, 113]. У сім’ї дітям прищеплювали елементарні гігієнічні навички: догляд за тілом, утримання у чистоті одягу, взуття, постелі, житла.

Варто відзначити, що поширеним засобом лікування було використання свяченої йорданської води. Свідченням цього є практика купання в ополонках на Водохреща хворих дітей у Дрогобицькому повіті: матері тричі занурювали дітей, особливо хворих на золотуху, у йорданський проруб після посвячення у ньому води [6, 269].

Хорошим засобом фізичного виховання дітей були різноманітні рухливі ігри, які виробляли в дітей спритність, силу, витривалість, привчали долати психічні та фізичні навантаження. Слід

зазначити, що фізичне виховання хлопців було спрямоване у першу чергу на формування покоління, здатного до продуктивної праці та оборони Вітчизни. Цьому сприяли такі ігри, як: “у дула”, “у гльога”, “у ковиньки”, “у комара”, “у жука”, “у ножа” які формували у дітей кмітливість, наполегливість, силу, сміливість. Фізичне виховання дівчаток мало дещо іншу мету, яка зумовлювалася особливим становищем жінки в Україні як берегині роду, сім’ї. У своїх іграх діти відтворювали те, що спостерігали за своїми батьками, зокрема це були різноманітні види робіт по господарству. На пасовищі діти грали в сінокіс, а дорослі, заохочуючи такі розваги, часто говорили: “Подивіться, як діти орють, сіють, – будуть добрі, врожайні роки”. Найбільш розповсюдженими серед дітей були ігри, пов’язані із сімейними подіями, такі як: “весілля”, “хрестини”, “похорон”, “у гості”, “у батька і матір”. За допомогою цих ігор у дітей зароджувалися інстинкти материнства та батьківства, дівчаткам прищеплювалися навички догляду за дитиною, житлом, хлопчикам – вміння вести господарство.

Слід наголосити, що важливою умовою гармонійного розвитку дітей в ігровій діяльності було те, що переважна більшість ігор та забав виконувалася із піснями, приповідками, лічилками, які були супроводом веснянок, ягівок, гаївок та гагілок. Своїми початками веснянки і гаївки сягають далекого минулого, яке пов’язувалося із урочистою зустріччю весни. Разом з різними обрядами, ворожіннями, магічними діями вони покликані були прискорити весняне пробудження природи, проганяти зиму, забезпечити добрий наступний врожай і добробут людей. Важливу роль відігравало возвеличення весни як пори кохання, початку майбутніх одружень. Веснянки і гаївки на переважній більшості українських теренів були дівочими забавами. Рідко де допускалися до участі в них хлопці, зазвичай вони тільки спостерігали. Іноді поруч з дівочими гаївками чи веснянками хлопці заводили свої ігри: бігали навипередки, боролися.

Беручи до уваги особливості таких ігор, бачимо, що вони були важливим засобом не лише ефективного фізичного а й морально-етичного виховання дітей. В ігровій діяльності діти засвоювали принципи народної моралі, які проявлялися у красі власних вчинків, стосунках між людьми, ставленням до природи. Важлива роль у формуванні цієї етико-естетичної єдності належала обрядовості та фольклору, в яких відображалася матеріальна й духовні потреби, історичне буття, реалії сімейного і громадського побуту, вірування, релігійні, морально-етичні, звичаєво-правові настанови,

## ЗМІСТ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'І ТА МІСЦЕ У НЬОМУ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ

естетичні ідеали, людяність і добро, любов до людей та рідної землі.

Окремою категорією у сфері української моралі та етики була земля. Завжди для українського народу земля була святістю й недоторканістю, найвірнішим свідком: при найвищій клятві українці їли землю або цілували її, бо земля “не дарує тому, хто не дотримує клятви” [9, 532]. Крім того, землю називали ще праведною і Божою. Все, що вона давала, люди шанували як дар Божий. Її не дозволялося ображати, сварити, проклинати чи бити лозинкою, товкти ногою. В народі говорили: “Не бий землі – не дасть хліба”, “Землі кланяйся низько – до хліба будеш близько”, “Земля трудівниця: аж парує та людям хліб готує”. Хліб наші предки шанували як святиню: якщо хліб випав з рук, його піднімали і цілували.

Отже, етична поведінка людини та діяльність у природі зумовлювалася тим, що розвиток етичних властивостей її душі пов’язувався з естетичним сприйняттям довкілля. Таким чином, природа для українського народу була культурним середовищем розвитку та збереження духовності. Морально-етичні норми пов’язувалися з естетичними уподобаннями, бо мораль є невіддільною від краси душевної й краси в побуті. Такі цінності прищеплювалися перш за все у сім’ї та родині.

Найчастіше в українській сім’ї другої половини XIX – початку XX ст. виховання у праці поєднувалось із “силою” слова (“Слово батька і матері навіть для дорослих дітей – закон”) не дарма народна мудрість говорить: “Коли б’єш дитину, її тіло зникає до ударів, а душа злиться” [3, 42].

Разом з тим у народі також існували деякі застереження до надто поблажливого ставлення до дітей: “Не гладь по голові, щоб не зрозуміло, що панькаєш, а душею виховуй”. Найпереконливішим і найефективнішим аргументом у вихованні словом була формула: “То гріх” [11, 116]. Таким чином діти, боячись гріха, шанували і поважали своїх батьків, корилися загальноприйнятим моральним нормам, підпорядковували своє життя громаді.

Бувало й таке, що у вихованні застосовувалось не тільки слово, а й сила. Наприклад, у тому випадку коли дитина робила навмисно шкоду і вже не вперше, а також, при особливо зневажливому ставленні до старших. Але покарання тілесне, як правило, не було сильним, тому народ застерігав: “Не бий кулаком, а лозинкою” [там же]. Для виправдання покарання силою Р.П. Чмеликом було зафіксоване цікаве прислів’я на Полтавщині: “За битого дають трьох небитих, та й то не хочуть брати” [там же]. На Лемківщині, за свідченням інформатора, дітей фізично карала, здебільшого,

мати, оскільки тата вони боялися і слухали його. Коли била мати, то діти не дуже зважали, проте коли батько до них звертався чи бив, то це мало зовсім інший результат. Проте зовсім протилежне зазначав С.Колтатів, описуючи побут села Вільховець Борщівського району Тернопільської області – мати, зазвичай, намагалася захищати дитину, якщо батько брався “виховувати” їх прутком.

Отже, беручи до уваги факти із різноманітних інформаційних джерел бачимо, що фізичне покарання у сім’ї як метод виховання дітей, на Україні застосовувався лише в особливих випадках і побиття ніколи не відзначалося силою чи жорстокістю. Метою такого покарання було не збити боляче дитині, а лише дати їй зрозуміти помилку у своїх діях для того, щоб у майбутньому запобігти її повторенню. Покарання із застосуванням сили завжди супроводжувалося словесними настановами та нагадуванням про гріховність скоєних вчинків. Жорстокості та насильства у сім’ї не було. Це свідчило про гуманний характер виховання в українській сім’ї.

**Висновки.** Проведене дослідження дає підставу стверджувати, що трудове виховання у сім’ї другої половини XIX – початку XX ст. сприяло розвитку у дітей свідомого і відповідального ставлення до праці, формувало внутрішню потребу працювати, радіти результатам праці, шанувати працю інших людей. Працюючи, діти зміцнювали своє здоров’я, та розвивали фізичну силу. У процесі трудової діяльності вироблялася культура праці: вміння швидко прилучатися до праці без будь-яких благань, правильно її розподіляти, працювати швидко та доброякісно. Відповідно до цього вироблялися навички та вміння працювати відповідно до трудової етики, яка регламентувала стосунки у сім’ї у різних видах трудової діяльності.

1. Афанасьев-Чужбинський А. Быт мало-русского крестьянина (преимущественно в Полтавской губернии) // Вестник Императорского Русского Географического Общества. – Ч. 13. – СПб., 1855. – С. 129 – 156.

2. Болтарович З. Традиції сімейного виховання // НТЕ. – 1993. – № 2. – С. 16 – 24.

3. Васильцова З.П. Мудрые заповеди народной педагогики: Заметки журналиста. – М.: Педагогика, 1983. – 144 с., ил.

4. Загида Н. Побут селянської дитини // Матеріали до етнології. – 1929. – 235 с.

5. Зубрицький М. Село Кіндратів (Турецького повіту) // Життя і слово. – Львів, 1895. – Т.5. – Кн.5. – С.229.

## ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ НАРОДОЗНАВСТВА НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ У МАЛОЧИСЕЛЬНИХ КЛАСАХ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

6. Лепкий Д. Деякі вірування про дитину // *Зоря*. – Львів, 1886. – № 15. – 16. – С. 262 – 269.
7. О. Воропай *Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис*. – К.: “Оберіг”. – 1993. – 589 с.
8. Онищук А. *З народного життя гуцулів // Матеріали до української етнології*. – Львів, 1912. – Т. 15. – 124 с.
9. *Українське народознавство: Навчальний посібник / За ред. С.П. Павлюка, Г.Й. Горинь*. – Львів: Фенікс, 1994. – 607 с.
10. *Українці: народні вірування, повір’я, демонологія / Упор., прим. та біогр. нариси А.П. Пономарьова, Т.В. Космічної, О. О. Боряк; Вст. ст. А. П. Пономарьова; Іл. В.І. Гордієнка*. – К.: Либідь, 1991. – 640 с.; іл.
11. Чмелик Р. *Мала українська селянська сім’я другої половини XIX — початку XX ст. (структура і функції)*. – Львів, 1999. – 142 с.
12. Шухевич В. *Гуцульщина // Матеріали до українсько-руської етнології*. – Львів, 1899. – Т. 2.

Галина Шубак, аспірант кафедри педагогіки та методики початкового навчання  
Дрогобицького державного університету  
імені Івана Франка

## ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ НАРОДОЗНАВСТВА НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ У МАЛОЧИСЕЛЬНИХ КЛАСАХ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

*У статті розглянуто процес використання лінгвоукраїнознавчої змістової лінії на уроках рідної мови у малочисельних класах початкової школи.*

**Постановка проблеми.** Розбудова Української держави потребує підвищення ефективності формування національної самосвідомості школярів. Людину з високими громадянськими почуттями, нормами загальнолюдської моралі, розвиненим почуттям національної свідомості повинна формувати школа. Початкова ланка навчання є тим фундаментом, на якому ґрунтується засвоєння материнської мови, вміння читати, писати, лічити, міркувати, висловлювати свої думки, спілкуватися [1, 27].

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти галузь українська мова будується за такими трьома змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною. Остання передбачає розширення уявлень учнів про багатовікову історію України, її культуру, традиції, звичаї та обряди. Ця змістова лінія акцентує необхідність приділяти особливу увагу мовним аспектам проблеми: тлумаченню значення, особливостей використання слів, фразеологізмів, прислів’їв, приказок; розвитку умінь доречного використання їх у мовленні; роботі над текстами; написанню творчих робіт з використанням етнографічних елементів змісту тощо [4, 13].

**Аналіз останніх досліджень.** Питання, що стосуються реалізації принципу народності у навчально-виховному процесі, розглядаються су-

часними вітчизняними вченими у різних контекстах: національного та родинного виховання – О. Вишневецький, В. Скуратівський, М. Стельмахович, Б. Ступарик; змісту та методів навчально-виховного процесу – О. Савченко, В. Майборода.

Оволодіння мовою починається з перших днів життя людини, але вивчення її як системи передбачене лише шкільною програмою. Уже в початкових класах учні знайомляться з елементарними мовними одиницями, вчать бачити їх у взаємозв’язку, здобувають практичні навички послуговування ними. Але рідна мова стає зрозумілішою і швидше засвоюється дітьми, коли в основу покласти принцип народності [4, 15].

**Метою нашої статті** є проілюструвати особливості використання народознавчого матеріалу на уроках рідної мови в початковій школі.

**Виклад основного матеріалу.** Готуючись до уроку навчання грамоти в 1 класі, вчитель намагається використати якомога більше елементів народної творчості: казок, прислів’їв, мовних ігор, скоромовок, потішок, чистомовок, забавлянок, колискових пісень, загадок. Використання різних жанрів усної народної творчості допоможе вчителю краще засвоїти вивчений матеріал з учнями, а також зробити уроки навчання грамоти цікавішими.